

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського**

Серія: Педагогіка і психологія

№ 73 • 2023 р.

Вінниця

Ministry of Education and Science of Ukraine
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

SCIENTIFIC ISSUES

OF

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University

Section: Pedagogics and Psychology

№ 73 • 2023

Vinnytsia

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського від 26 квітня 2023 р. (протокол №9)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Коломієць А. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, проректор з наукової роботи; доктор педагогічних наук, професор (головний редактор).

Шахов В. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор).

Акімова О. В. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор (заступник відповідального редактора).

Галузяк В. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор (відповідальний секретар).

Лазаренко Н. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, ректор; доктор педагогічних наук, професор.

Гуревич Р. С. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, директор Навчально-наукового інституту педагогіки, психології і підготовки фахівців вищої кваліфікації; доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Мазур Пьотр – Вища Державна Професійна Школа м. Хелм, доктор габілітований, професор (Польща).

Паламарчук О. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор психологічних наук, професор.

Гурал-Пулроле Йоланта – Старопольська школа вища в м. Кельце, доктор габілітований, професор надзвичайний (Польща).

Шурек-Борута Аліна – Університет Шльонський у Катовіце, доктор габілітований, професор (Польща).

Бохенська-Влостовська Катажина – Pedagogium – Вища школа соціальних наук у Варшаві, ректор (Польща).

Громов Є. В. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, доцент.

Коломієць Д. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук, доцент.

Ляц О. П. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор психологічних наук, доцент.

Чухрій І. В. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор психологічних наук, доцент.

Літературний редактор: В.В. Богатько

Комп'ютерна верстка: Н.Р. Опушко

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. – 2023. – Випуск 73. – 120 с.

У збірнику вміщені наукові статті з актуальних проблем сучасної педагогіки та психології, в яких розкриваються питання дидактики, теорії і методики виховання, професійної освіти, соціальної педагогіки, порівняльної педагогіки, історії педагогіки, педагогічної психології.

*Свідоцтво про реєстрацію КВ № 8412 видане Міністерством юстиції України 06.02.2004 р.
Збірник є науковим фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» (затверджено наказом МОН України № 1643 від 28.12.2019 р.)*

ББК 74.00+88.40+88.840

H 34

SCIENTIFIC ISSUES

of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Section: Pedagogics and Psychology

№ 73 • 2023

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
26 April 2023 (proceedings №9)

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief: Prof. Dr. Alla M. Kolomiets, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Executive editor: Prof. Dr. Volodymyr I. Shakhov, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Olha V. Akimova, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Executive secretary: As. Prof. Dr. Vasyl M. Haluziak, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

As. Prof. Dr. Nataliia I. Lazarenko, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Roman S. Hurevytch, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Piotr Mazur, The State School of Higher Education in Chełm (Poland)

Prof. Dr. Olha M. Palamarchuk, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Gyrál-Pyřrola Jolanta, Old Polish University in Kielce (Poland)

Prof. Dr. Alina Szczurek-Boruta, University of Silesia, (Poland)

Dr. Katarzyna Bocheńska-Włostowska, Pedagogium – Higher School of Social Sciences in Warsaw, (Poland)

As. Prof. Dr. Yevhen V. Hromov, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

As. Prof. Dr. Dmytro I. Kolomiets, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

As. Prof. Dr. Oksana P. Liashch, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

As. Prof. Dr. Inna V. Chukhrrii, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Text editors: Valentyna V. Bohatko

Technical editor: Nadiya R. Opushko

**The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Pedagogical University.
Section: Pedagogics and Psychology. – 2023. – Issue 73. – 120 p.**

The volume contains scientific articles on relevant issues of modern pedagogy and psychology, which reveal questions of didactics, theory and methodology of education, vocational training, social pedagogy, comparative pedagogy, history of education, educational psychology.

Certificate of registration KB № 8412 issued by the Ministry of Jurisdiction of Ukraine 06.02.2004.

Edition is included in the list of scientific professional publications of Ukraine by the Ministry of Education and Science of Ukraine # 1643 of 28.12.2019.

DOI 10.31652/2415-7872-2023-73-1-120

ББК 74.00+88.40+88.840

H 34

ISSN 2415-7872

ЗМІСТ

ДИДАКТИКА

Роман Гуревич, Галина Гордійчук, Володимир Кобися, Леонід Коношевський, Олег Коношевський. ЦИФРОВЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	7
Тамара Глазунова, Ірина Грачова, Світлана Кузьміна. ЗАСТОСУВАННЯ СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ НА ФАКУЛЬТЕТІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	13
Анна Паранюк. ДИДАКТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗБАГАЧЕННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ СОЦІАЛЬНИМ ДОСВІДОМ.....	18
Олена Шаманська, Неля Бурлака. ФОРМУВАННЯ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ В УКРАЇНІ.....	26

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

Любов Михайленко, Ірина Шкільнюк. ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА УЧНІВ І ЇХНІХ БАТЬКІВ ЯК ОСНОВА РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.....	32
Олена Столяренко, Оксана Столяренко, Ольга Московчук. ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ВИХОВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦІННІСНИХ СТАВЛЕНЬ УЧНІВ У РУСЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ГУМАНІСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ.....	38

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Василь Галуз'як. ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	44
Надія Комарівська, Катерина Колеснік, Інна Стахова, Олександра Шикиринська. МОВНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА.....	53
Олена Кравець, Алла Приймак. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	59
Надія Комарівська, Людмила Любчак, Людмила Дабіжа. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ І СПІЛКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	63
Олександр Лаврик, Андрій Максютюв. ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	68
Валентина Фрицюк, Денис Кулик. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ХОРЕОГРАФІЇ.....	73
Борис Шевель. СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ.....	78

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Куркіна Сніжана. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ (1919 – 1924).....	83
---	----

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Ольга Акімова, Дмитро Коломієць, Юрій Бабчук, Анатолій Грицак. ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ: АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ.....	90
Дмитро Матіюк, Неліна Хамська, Катерина Полянська. ІННОВАЦІЙНІ ІДЕЇ РОЗВИТКУ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇН ЄВРОПИ.....	96
Надія Опущко. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ АВСТРІЇ.....	102

ПСИХОЛОГІЯ

Валерій Маслов, Наталія Шетеля. ПСИХОЛОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ.....	109
Володимир Шахов, Владислав Шахов. ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	113

УДК 373.017.4-057.874

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-73-38-43>

ОЛЕНА СТОЛЯРЕНКО

<https://orcid.org/0000-0002-1899-8089>

olena-best@ukr.net

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ОКСАНА СТОЛЯРЕНКО

<https://orcid.org/0000-0001-7080-0626>

oksanny-81@ukr.net

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов Вінницького національного технічного університету
Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця

ОЛЬГА МОСКОВЧУК

<https://orcid.org/0000-0003-4568-1607>

moscovchuk_olia@ukr.net

доктор філософії, асистент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ВИХОВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦІННІСНИХ СТАВЛЕНЬ УЧНІВ У РУСЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ГУМАНІСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Стаття присвячена вкрай важливій проблемі сучасності – вихованню ціннісного ставлення до людини і середовища її існування в руслі глобальних екологічних і гуманістичних тенденцій. Першоосновою в цьому процесі є формування у школярів суб'єктивних ціннісних ставлень. Мета дослідницької роботи полягала в їх науковому психолого-педагогічному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні. З допомогою використання теоретичних та емпіричних методів доведені теоретико-методичні основи виховання в учнів суб'єктивних ціннісних ставлень до середовища існування (соціального і природного) і до самих себе. Це стало основою інноваційного підходу до визначення мети та змісту виховання гуманної особистості, формування екологічного світогляду. Аналіз результатів дослідження дав змогу визначити такі основні напрями формування суб'єктивного ціннісного ставлення особистості до людини і свого оточення: перший – це побудова перцептивного образу об'єкта уваги (перцептивний напрям); другий – формування особистісного, а далі і ціннісного ставлення до того чи іншого об'єкта на основі здобутої і опрацьованої в подальшому інформації (когнітивний напрям); третім є формування суб'єктивного ціннісного ставлення у процесі взаємодії, безпосередньої практичної діяльності (діяльнісний напрям).

Ключові слова: суб'єктивне ціннісне ставлення особистості, ціннісне ставлення до людини, гуманізація освіти, екологічна парадигма, глобальні проблеми людства.

OLENA STOLIARENKO

Doctor of Pedagogics, Professor of the Department of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions at Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University
Ostrozhskoho str., 32, Vinnytsia

OKSANA STOLIARENKO

Candidate of Pedagogics, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Vinnytsia National Technical University
Khmelnyske shosse, 95, Vinnytsia

OLGA MOSKOVCHUK

Doctor of Philosophy, Assistant of the Department of the Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions
Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University,
Ostrozhskoho str., 32, Vinnytsia

ENVIRONMENTAL PARADIGM OF THE STUDENTS' OWN VALUES BASED ATTITUDES SHAPING IN TERMS OF GLOBAL HUMANISTIC TRENDS

The article is devoted to one of the most urgent modern problems – the shaping of a values based attitude to a person and his environment in terms of global environmental and humanistic trends. The forming of the students' own values based attitudes is supposed to play an important role in this process. The purpose of the research is to prove it both on theoretical and practical levels. Empirical and experimental study revealed theoretical and methodological principles of the students' own values based attitudes to themselves and their environment (social and natural) shaping. Humanization of educational process, as the leading factor of its development, and secondary schools reforming in the 21st century as well, promoted the use of knowledge about a person to define innovative approaches of determining the purpose and content of a humane personality shaping, ecological mind forming in order to apply humanistic models to educational technologies. The findings of this study identified the stages of the person's own attitude shaping, namely: the first – accumulation of elementary experience and knowledge in the course of interaction, awareness of the role of one's own "Self" in this process; the second – understanding the character of one's own needs; the third is defining the objects and events which may satisfy personal needs; the fourth

– revealing the interconnections between objects and personal needs and possible ways of their satisfaction; the fifth is the analysis of the results of one's own activity and the determination of perspectives of interaction with another objects and the formation of values based attitudes. Therefore, we define the notion of "the person's own attitude" as a set of processes and actions aimed at the person's understanding of the meaning and character of the relationships between his own needs and those of others, which play an important role in the process of psychological and pedagogical interaction in the person's moral behavior and humanistic activity shaping process. As a result, it must provide the person's understanding that his "subjective life space" should not cross the borders of the objective one, his behavior and activity being subjected to moral norms and humanistic principles. In the course of investigation, a schematic micro-model of shaping a personal values based attitude to a person as a part of nature was developed. The findings of this study identified the main directions of shaping the subjective values based attitude towards a person and his environment: the first is the construction of a perceptual image of the object of attention (perceptual direction); the second is the formation of a personal, and later, a values based attitude towards this or that object based on the information obtained and processed (cognitive direction); the third is the formation of a subjective values based attitude in the process of interaction and independent activity (activity based direction). The study helped us to understand the meaning of this phenomenon and apply knowledge to environmental and humanistic education of young people.

Key words: a personal values based attitude of an individual, a values based attitude towards a person, humanization of education, environmental paradigm, global problems of humanity.

Становлення української державності, розбудова громадянського суспільства, інтеграція в світове співтовариство, визнання глобальних проблем передбачають орієнтацію на Людину, її духовну і екологічну культуру. А це визначає основні напрями модернізації освітнього процесу в руслі гуманістичних тенденцій, провідним серед яких є виховання у дітей і молоді ціннісного ставлення до людини, формування гуманістичного світогляду з метою забезпечення гідних і безпечних умов для життя, повноцінного розвитку й самореалізації особистості у майбутньому.

Високий рівень духовної культури – один із гарантів розвитку цивілізації, він залежить від гармонійного ставлення людини до свого соціального оточення, до самої себе як часточки природи, до середовища існування.

Нерозумні дії людини загострюють глобальні проблеми сучасності. Вони складають цілісну систему і є діалектично взаємозалежними. В цій єдності і взаємодії полягає їхня соціальна природа. Саме це робить їх важливим компонентом усіх проєкцій у майбутнє людської цивілізації і самої людини. Це актуалізує дослідження обраної проблеми.

Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Законами України про освіту («Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про освіту»), Національною доктриною розвитку освіти, Концепціями національного, громадянського виховання і позашкільної освіти, програмою «Основні орієнтири виховання учнів 1–11-х класів закладів освіти України», дослідженнях НАПН України (І. Бех, С. Гончаренко, В. Кремень, О. Сухомлинська) визначено, що центром діяльності закладу освіти є дитина, а метою – виховання і нарощення творчого потенціалу, соціальної активності гуманістично спрямованої особистості, формування системи її ціннісних ставлень і орієнтацій, що базуються на визнанні пріоритету вільного розвитку особистості, непересічної цінності людини і збереження середовища її існування.

Проблеми гуманізації школи досліджували: І. Бех, О. Безкоровайна, А. Бойко, В. Ворожбит, Н. Гонтаровська, С. Гончаренко, О. Грива, І. Зязюн, Т. Дем'янюк, І. Єрмаков, П. Мельник, Н. Ківенко, Ю. Чорноморець, Л. Канішевська, О. Коберник, Л. Онищук, С. Сисоєва, Л. Хоружа.

Вивченню психологічних аспектів проблем матеріального світу і відображення його в свідомості особистості, її розвитку у процесі гуманістичного виховання, активності й самоактивності присвячені праці українських науковців: Г. Балла, І. Бега, М. Боришевського, О. Киричука, С. Максименка, В. Моляко, В. Панка, В. Рибалки.

Мета статті полягає у розкритті особливостей формування у школярів суб'єктивних ціннісних ставлень до середовища існування (соціального і природного) та до самих себе.

Гуманізація виховного процесу, як провідний напрям розвитку освіти і реформування школи, актуалізувала потребу використання системи знань про людину. Це відіграє важливу роль в обґрунтуванні інноваційних підходів до визначення мети та змісту виховання гуманної особистості, формування екологічного світогляду. А також у реалізації у виховних моделях школи гуманістичних технологій з метою формування у молодого покоління ціннісного ставлення до людини і середовища її існування. Цьому сприятиме визначення психолого-педагогічних умов, у яких розкривається природа людини, забезпечується її повноцінний розвиток і самореалізація на основі гуманістичних цінностей і суб'єктивних ставлень.

Для реалізації поставлених завдань на різних етапах дослідження було застосовано різні методи: інтерпретаційно-аналітичний, на основі якого здійснювалося вивчення, теоретичний аналіз і синтез наукових праць, офіційних і нормативних документів, програм, підручників, посібників, емпіричних джерел з узагальнення досвіду педагогічної діяльності; метод порівняльно-історичного аналізу,

який дав змогу виявити тенденції, умови, технології, методи впровадження гуманістичного виховання у шкільну практику й визначити передумови використання передового досвіду з антропологічною орієнтацією; метод теоретичного узагальнення, який забезпечив можливість аналізу явищ, що становлять предмет дослідження, формулювання узагальнених положень і висновків; гіпотетично-дедуктивний метод, що допоміг у формуванні робочих гіпотез, перевірених у процесі дослідження і підтверджених практично.

На цьому етапі у дослідницькій діяльності брало участь 470 учнів 4–11-х класів закладів загальної середньої освіти Вінницької області та 36 учителів.

Методологія нашого дослідження узгоджується з класичними підходами організації експерименту, де були задіяні контрольні та експериментальні групи. У процесі експериментальної роботи, спрямованої на виховання ціннісного ставлення до людини було проведено значну кількість серій дослідження. У статті ми представили матеріал з вивчення суб'єктивних ціннісних ставлень, як основи формування ключового поняття.

У ході аналізу педагогічної практики і виявлення особливостей, ефективного засвоєння особистістю сутності основних положень (а це екологічні ідеї, повна відмова від ієрархічної картини світу, поетапне формування в свідомості учнів психологічних установок про відсутність у людини переваг на життя, що зобов'язує її свідомо діяти у довір'ї на основі гуманістичної моралі [3]; про необхідність гармонійних, рівноправних і партнерських взаємин, орієнтацію на екологічну доцільність будь-якої діяльності, дотримання етичних норм взаємодії у середовищі існування, які поширюються як на взаємодію з людьми, так і зі світом природи; визнання незаперечності спільного шляху подальшого розвитку людської цивілізації, природи і планети в цілому) ми визначили та обґрунтували основні психологічні рівні пізнання учнями процесів функціонування людини і формування суб'єктивних ставлень до об'єктивної дійсності [8].

У дослідно-експериментальній роботі нами виділені рівні: усвідомлення вихованцями цінності життя, свого місця і ролі у середовищі існування, чуттєве сприйняття [6, с. 131], відповідальність [5], потреба в активній діяльності в довір'ї; усвідомлення, що комфортне існування і перспективне майбутнє залежить від гармонійних взаємовідносин [4], ціннісного ставлення до людей та їх оточення.

Визначення основних психологічних рівнів пізнання учнями навколишньої дійсності з метою формування ціннісних ставлень та їх дослідження у виховному процесі дозволяє нам виділити положення, які розкривають психологічні особливості адекватного сприйняття учнями дійсності, особливостей гуманістичної взаємодії з об'єктами живої і неживої природи, на основі чого по відношенню до них формуються ціннісні ставлення: психологічний стан особистості і характер діяльності зумовлюють особливості сприйняття оточуючого світу, того, що відбувається, і воно завжди буде адекватним рівню розвитку інтелекту, сформованим у вихованців моральним і етичним нормам поведінки. У сприйнятті задіяні всі органи відчуття (інформація і досвід не можуть акумулюватись за простими правилами накопичення, оскільки одночасно відбувається осмислення зорових образів, звуків, працює уява). Життєвий світ людини з її особистісними цінностями сприймається учнями у загальному вигляді без певних чітких просторових меж і фіксованих часових інтервалів, якщо на цьому не фіксувати увагу. Сприйняття функціональної структури оточення людини відбувається на фоні розуміння взаємозв'язку і взаємозалежності усіх його компонентів [6, с. 30]. Усвідомлення учнями складових макро- і мікросоціуму сприяє отриманню досвіду взаємодії між окремими об'єктами навколишнього середовища, відповідальної поведінки у довір'ї, виробленню суб'єктивних ставлень до об'єктів живої і неживої природи. Провідну роль у цьому відіграє наявність досвіду гуманістичних взаємин [2].

На одному з етапів роботи ми використали методіку [1, с. 148], яку адаптували до умов нашого дослідження. Активне світосприйняття має набувати особистісного смислу, інакше воно втрачає моральну цінність. Тому важливим є формування активної особистості, а не пасивного спостерігача [1, с. 191].

Науковці надають важливого значення емоціям особистості, які виникають у процесі соціально цінної діяльності в довір'ї, призводять до виникнення у суб'єкта первинного особистісного сенсу моральних уявлень і норм, які спонукають до відповідних вчинків. Т. Тройт і К. Шваб (США) зауважують, що починати вчити дітей щось цінувати необхідно набагато раніше, ніж вони зможуть самостійно розв'язувати власні життєві проблеми [10].

Поєднання емоцій, пізнавальних інтересів, моральної діяльності забезпечує формування соціально зрілої особистості. На думку І. Бежа, за основу береться положення, відповідно до якого емоції виявляються і попередником, і наслідком поведінки особистості [1, с. 188].

Аналіз психолого-педагогічної літератури та результатів дослідження дали нам змогу визначити типи життєвої позиції школярів у визначенні ставлень до навколишньої дійсності (об'єктів і суб'єктів взаємодії). Перший – об'єктно-прагматичний. Він характерний для 34,2% учнів 4–5-х кл., 30,4% – 6–7-х кл., 19,8% – 8–9-х кл. та відповідно – 17,6% вихованців 10–11-х кл. Він характеризується тим, що в учнів цього типу переважають такі ставлення до об'єктів взаємодії і спільної діяльності, які

спираються на пріоритетність власних потреб чи інтересів, можливість їхнього задоволення і не більше.

Другий тип – об'єктно-нейтральний, до якого нами, за результатами експерименту, віднесено 15,7% школярів 4–5-х кл., 14,2% учнів 6–7-х кл., 10,3% вихованців 8–9-х класів та всього 7,6% старшокласників (10–11-х кл.).

Характерною ознакою поведінки і діяльності учнів цього типу у їхньому оточенні була майже повна відсутність у задоволенні своїх бажань та інтересів, зацікавленості і турботи стосовно долі інших об'єктів і явищ, їх сучасного чи майбутнього стану, прояви байдужості і нейтралітету.

Третій тип нами було визначено як суб'єктно-егоїстичний, який характерний для 10,7% учнів 4–5-х кл., 12,9% – 6–7-х кл., 19,4% – 8–9-х кл. і значно менше для старших (10–11-х) кл., де цей показник складає всього 13,8%.

Поведінка і діяльність представників цього типу та їх ставлення до об'єктів і явищ характеризувались чіткою спрямованістю на досягнення власної мети за рахунок їх використання. Характерно, що учні цієї групи могли виявляти байдуже (інколи навіть жорстоке) ставлення до окремих об'єктів взаємодії, оскільки ті використовувалися ними для досягнення власної мети. Зменшення кількості учнів з таким типом поведінки в 10–11-х кл. пояснюється вже певною зрілістю значної частини вихованців, умінням орієнтуватися в ситуації і використовувати її у власних цілях.

Четвертий тип – суб'єктно-ціннісний. До нього було віднесено 39,4% учнів 4–5-х кл., 42,5% – 6–7-х кл., 50,5% – 8–9-х кл. та 61% старшокласників (10–11-х кл.). Вихованці цієї групи мають не лише сформовані уміння та навички гуманістичних взаємин, поведінки і діяльності, вони високо оцінюють значущість ціннісного ставлення до людини, інших об'єктів свого оточення, вміють відстоювати гуманістичні ідеали, залучати до благодійної діяльності інших школярів, молодших, однолітків і навіть, членів власних родин. І тим самим виявляли свою компетентність, відповідний рівень засвоєння гуманістичних морально-етичних принципів міжособистісної взаємодії, правил співіснування в світі живої природи, що стало основою їхньої власної життєвої позиції. Отже, психолого-педагогічну проблему формування суб'єктивного ставлення до об'єктів взаємодії на базі ціннісного ставлення до людини ми визначаємо однією з найголовніших у гуманістичному вихованні школярів.

У процесі експериментальної роботи нами були виявлені психолого-педагогічні закономірності формування особистісного (ціннісного) ставлення учнів до об'єктів уваги. Система уявлень про сутність такого ставлення базується на аналізі соціогенезу, світогляду, ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості, де формування суб'єктивного сприйняття навколишньої дійсності є першим етапом (отримання знань, умінь, вироблення практичних навичок з їх реалізації), тоді як формування ціннісного ставлення особистості до людини – кінцева стадія (практичне втілення знань, застосування інтелектуальних умінь та навичок взаємодії з іншими на різних рівнях з дотриманням принципів гуманістичної моралі). Це дозволяє зробити висновок, що суб'єктивне ціннісне ставлення особистості до іншого матеріалізується в активних формах гуманістичної (благочинної, добродійної) діяльності, конкретних вчинках і поведінці. Необхідною умовою виховної роботи і самовиховання в цьому напрямку є відповідальність особистості перед іншими, за наслідки взаємодії в середовищі існування, що унеможливорює байдужу, аморальну поведінку, насилля, зло і жорстокість.

Нами з'ясовано, що суб'єктивне сприйняття особистістю оточуючого світу – це суб'єктивний, емоційно забарвлений взаємозв'язок її власних потреб з об'єктами навколишнього середовища, що адекватно відображає життєву позицію та рівень сформованості моральної вихованості (елемент життєвої компетентності) [9]. Також на основі аналізу результатів дослідження визначено параметри модальності, що розкривають якісну і змістову характеристику ціннісних ставлень особистості до людини, її оточення, природи; інтенсивність (наскільки втілюються ці ставлення в потреби особистості, в якій мірі і де вони проявляються).

У визначенні сутності поняття «суб'єктивне ціннісне ставлення особистості» важливим є обґрунтування психолого-педагогічних особливостей цього процесу, оскільки, коли йдеться про суб'єкт, то існує два аспекти проблеми: бути суб'єктом чи сприйматися в якості суб'єкта. У першому випадку постає питання визначення суб'єкта і об'єкта, в другому – що кожен із них означає для того, хто їх сприймає.

Аналіз психолого-педагогічної сутності відображення природи матеріального світу в свідомості особистості дозволив нам дати пояснення «суб'єктивного ціннісного ставлення особистості» як співвідношення суб'єктивного сприйняття нею об'єктів навколишньої дійсності, у процесі якого воно розглядається у площині взаємодії в системі «людина – суспільство – природа» (за такого підходу немає принципового значення чи є те, що сприймається особистістю, об'єктом чи суб'єктом), під час якої людина і визначає для себе пріоритетність цінностей; співвідносить їх із власними установками, ціннісними орієнтаціями, поглядами, потребами і можливістю їх задоволення без шкоди оточенню природного чи суспільного походження.

Враховуючи зазначене вище, ми визначаємо декілька специфічних функцій, котрі характеризують об'єкт, який сприймається рівноправним суб'єктом взаємодії і виступає для людини непересічною цінністю: а) викликає інтерес, увагу; комплекс особистісних переживань, певних емоцій, вражень чи спогадів у їх динаміці; активним чинником враження завжди виявляється чуттєвий образ того, хто сприймається, або ж образ власного внутрішнього світу вихованця; б) є тією ланкою, яка пов'язує у розбудові особистістю власної системи цінностей відношення, переконання, взаємини. Так, на думку І. Беха, в основі цих процесів лежить усвідомлення учнями не тільки пізнавальної й оцінної, але й регулятивної функції набутих ними відомостей [1], які відіграють особливу роль, сприяють формуванню інтересів, свого внутрішнього «Я» з опорою на суспільні ідеали, цінності і норми; в) визнається суб'єктом спільної діяльності чи спілкування, у процесі яких формується стійка емоційно-діяльнісна схема, як одиниця власного досвіду. Вона і визначає у подальшому загальну тенденцію розвитку предметно-перетворювального і ціннісного ставлення особистості до людей і навколишньої дійсності.

Аналіз змісту визначених нами специфічних суб'єктивних функцій сприйняття людиною довкілля, людей і себе самої дозволяє стверджувати, що саме особистість наділяє об'єкти, явища певною суб'єктивністю. Таким чином, ми дійшли до розуміння процесу формування суб'єктивного ставлення особистості до людей, об'єктів навколишнього середовища, а саме – суб'єктифікації. Останню ми визначаємо і як процес, і як результат наділення об'єктів і явищ, що оточують людину, властивостями, які дозволяють їм виконувати специфічні суб'єктивні функції, в результаті чого вони сприймаються особистістю вже суб'єктами взаємодії.

Аналіз результатів дослідження дав змогу визначити основні напрями формування суб'єктивного ціннісного ставлення особистості до людини і свого оточення.

Перший з них – це побудова перцептивного образу об'єкта уваги (перцептивний напрям); другий – формування особистісного, а далі і ціннісного ставлення до того чи іншого об'єкта на основі здобутої і опрацьованої в подальшому інформації (когнітивний напрям); третім є формування суб'єктивного ціннісного ставлення у процесі взаємодії, безпосередньої практичної діяльності (діяльнісний напрям).

Таким чином, нами розроблена модель формування суб'єктивного ціннісного ставлення особистості до людини як до об'єкта живої природи, її непересічної цінності. Чітких просторових і часових меж та вікових особливостей визначені нами напрями формування такого ставлення не мають, оскільки їх динаміка не стабільна і залежить від багатьох організаційно-педагогічних і психолого-педагогічних факторів та навіть суто індивідуальних інтелектуальних та психолого-фізіологічних особливостей учнів.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2. кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник Київ: ІЗМН. 1998. 204 с.
3. Вишневецький О. Людиноцентризм як педагогічна проблема на тлі сучасних цивілізаційних процесів. *Педагогічна думка*. 2008. №4. С. 3-12.
4. Кремень В. П., Афанасенко В. С., Волович В. П. Історія філософії. Харків: Прапор, 2003. 768 с.
5. Максименко С. Д., Максименко К. С., Папуча М. В. Психологія особистості: підручник. Київ: КММ, 2007. 296 с.
6. Максименко С. Д., Ніколенко Д. Ф., Соловієнко В. О., Василюшина Т. В. Основи загальної психології: навчальний посібник. Київ: НПЦ Перспектива. 1998. 256 с.
7. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: дис... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2005.
8. Столяренко О. В., Коваль Ю. А. Глобалізація в руслі екологічних проблем людства і виховання гуманістичних цінностей. *Сучасні тенденції розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця: Вінницький кооперативний інститут. 29-30 березня 2022. С.81–83.*
9. Stoliarenko O., Stoliarenko O., Oberemok A., Belan T., Piasetska N., & Shpylova M. (2021). Shaping a Values-Based Attitude toward Human in the Context of Postmodernism via the Structural-Functional Model. *Postmodern Openings*, 12(3), 173-189. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/12.3/334>
10. Тройт Т. D., Schwaab K. E. Decode of Environmental Education. *School Science and Mathematics*. 1982. №3. Vol. 82.

References

1. Bekh I. D. Vykhovannya osobystosti: u 2. kn. [Personality Education: in 2 books]. Kn. 2: Osobystisno oriyyentovanyu pidkhhid: naukovopraktychni zasady. Book. 2: A Personality-Centered Approach: Scientific and Practical Principles. Kyiv: Lybid, 2003. 344 p.
2. Bekh I. D. Osobystisno zoriyyentovane vykhovannya: naukovometodychnyy posibnyk [Personality-centered Education: a scientific and methodical guide]. Kyiv: IZMN, 1998. 204 p.

3. Vyshnevs'kyi O. Lyudynotsentryzm yak pedahohichna problema na tli suchasnykh tsyvilizatsiynykh protsesiv [Human-centrism as a pedagogical problem in terms of modern civilizational processes]. Pedahohichna dumka. 2008. №4. S. 3-12.
4. Kremen' V. P., Afanasenko V. S., Volovych V. P. Istoriya filosofiyi. [History of philosophy]. Kharkiv: Prapor, 2003. 768 s.
5. Maksymenko S. D., Maksymenko K. S., Papucha M. V. Psykholohiya osobystosti: pidruchnyk [Psychology of a Personality: a textbook]. Kyiv: KMM, 2007. 296 p.
6. Maksymenko S. D., Nikolenko D. F., Solovienko V. O., Vasylyshina T. V. Osnovy zahal'noyi psykholohiyi: navchal'nyy posibnyk. [Basics of General Psychology: a study guide]. Kyiv: NPC Perspektiva, 1998. 256 p.
7. Pustovit H. P. Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoyi osvity i vykhovannya uchniv 1-9 klasiv u pozashkil'nykh navchal'nykh zakladakh: dys... d-ra ped. nauk: 13.00.07 [Theoretical and Methodological Principles of Environmental Education and Training of 1-9 Grades Students at Extracurricular Educational Establishments: a thesis... Dr. of Pedagogics: 13.00.07] / Ternopil's'kyi natsional'nyy pedahohichnyy un-t im. Volodymyra Hnatyuka. Ternopil, 2005.
8. Stoliarenko O. V., Koval Yu. A. Hlobalizatsiya v rusli ekolohichnykh problem lyudstva i vykhovannya humanistychnykh tsinnostey. [The Role of Globalization in Terms of Ecological Problems of Mankind and Humanistic Values Education]. Suchasni tendentsiyi rozvytku nauky ta osvity v umovakh yevrointehratsiyi: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Vinnytsya : Vinnyts'kyi kooperatyvnyy instytut, 2022. S.81–83.
9. Stoliarenko O., Stoliarenko O., Oberemok A., Belan T., Piasetska N., & Shpylova M. O. Shaping a Values-Based Attitude toward Human in the Context of Postmodernism via the Structural-Functional Model. Postmodern Openings, 2021. 12(3). P.173-189. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/12.3/334> [in English]
10. Troyt T. D., Schwaab K. E. Decode of Environmental Education. School Science and Mathematics. 1982. № 3. Vol. 82. [in English]

УДК: 378.22:796:[57]

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-73-44-53>

ВАСИЛЬ ГАЛУЗЯК

<https://orcid.org/0000-0001-7223-3821>

wgaluz@gmail.com

доктор педагогічних наук,

професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Особистісно-професійне самовизначення майбутніх учителів розглядається як ключовий механізм формування професійної позиції, в основі якого лежать процеси смислотворення, ціннісного самовизначення та становлення професійної ідентичності. Професійна позиція як результат особистісно-професійного самовизначення студентів відображає відносно стабільну систему свідомо вироблених ставлень до різних аспектів майбутньої професійної діяльності: її суб'єктів, цілей, цінностей, принципів, технологій, методів і засобів організації. Професійна позиція характеризує вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності, який, ґрунтуючись на критично осмислених нормах педагогічної культури, виробив власну систему професійних цінностей і способів їх реалізації. На основі аналізу наукових джерел та педагогічної практики визначено й обґрунтовано комплекс принципів, які забезпечують особистісно-професійне самовизначення майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: принцип ціннісно-смислової контекстності змісту навчального діалогу, принцип узгодження у діалозі професійних і особистісних цінностей його суб'єктів, принцип транспарентності й самовизначення, принцип єдності нормативності й альтернативності, принцип єдності довіри і сумніву, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип інтерактивності і позиційної відкритості в діалозі, принцип рефлексивності суб'єктів навчального діалогу, принцип креативності спільної діяльності суб'єктів діалогу. Дотримання вказаних принципів активізує особистісно-професійне самовизначення майбутніх учителів, сприяє становленню їх професійної позиції як системи ціннісно-смислових орієнтацій, що утворюють концептуальну основу майбутньої професійної діяльності. Ефективна реалізація розглянутих принципів можлива за умови використання педагогічних технологій, побудованих на суб'єкт-суб'єктній основі. Однією з таких технологій є навчальний діалог, який передбачає організацію під час занять міжсуб'єктної взаємодії, спрямованої на вирішення навчальних проблем і пошук студентами особистісного смислу в професійних знаннях.

Ключові слова: самовизначення, особистісно-професійне самовизначення, професійна позиція, підготовка учителів.

VASYL HALUZIAK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Ostrozshkoho str. 32, Vinnitsia

PERSONAL AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF STUDYING PEDAGOGICAL DISCIPLINES

Personal and professional self-determination of future teachers is considered as the key mechanism for formation of professional position, which is based on the processes of meaning-making, value self-determination and the formation of professional identity. The professional position as the result of personal and professional self-determination of students reflects the relatively stable system of consciously developed attitudes to various aspects of future professional activity: its subjects, goals, values, principles, technologies, methods and means of organization. The professional position characterizes the teacher as the subject of pedagogical activity, who basing on critically considered norms of pedagogical culture, has developed his own system of professional values and ways of their realization. Basing on the analysis of scientific sources and pedagogical practice there was defined and substantiated the set of principles that ensures personal and professional self-determination of future teachers in the process of study of pedagogical disciplines: the principle of value-semantic contextual content of educational dialogue, the principle of coordination in dialogue of professional and personal values, the principle of transparency and self-determination, the principle of unity of normativeness and alternativeness, the principle of unity of trust and doubt, the principle of subject-subject interaction, the principle of interactivity and positional openness in dialogue, the principle of reflexivity of subjects of educational dialogue, the principle of creativity of joint activity of subjects of the dialogue. Adherence to these principles activates the personal and professional self-determination of future teachers, contributes to the formation of their professional position as the system of value orientations that form the conceptual basis of future professional activity. Effective implementation of the considered principles is possible under the condition of the use of pedagogical technologies constructed on a subject-subject basis. One of such